

ЕДАН ИЗВЈЕШТАЈ ПК КПЈ ЗА ЦРНУ ГОРУ, БОКУ, САНѢАК,
КОСОВО И МЕТОХИЈУ ИЗ 1935 ГОДИНЕ

У извјештајима на V Конгресу КПЈ и Оснивачком конгресу ЦП ЦГ указано је на 1934 годину као на годину значајног прелома у раду КПЈ. У могућности смо да ту тврдњу илуструјемо едним извјештајем Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору из 1935 г., који нам је ту скоро дошао до руку. Али тај прелом у раду није настао случајно; он је био припремљен претходним радом Партије у Црној Гори. Зато желимо да укратко укажемо на тај рад, како би било јасније оно што је наступило у 1934 и 1935 г., а о чему се говори у овом извјештају, који ћемо овдје у цјелини објавити.

Као и у осталим крајевима Југославије, и у Црној Гори шестојануарска диктатура задала је жесток ударац Комунистичкој партији и радничком покрету уопште. Отпочело је суђење и убијање комуниста. Тако је 19 априла 1930 убијен у Среском начелству на Цетињу Марко Машановић, члан ЦК КПЈ. Током 1929 похапшени су многи комунисти, па је у мају 1930 године у Подгорици суђено, по Закону о заштити државе, седморици од њих, који су осуђени до двије године робије.¹ И идућих година организован је низ процеса против црногорских комуниста². Оштрица реакције била је уперена против комуниста, јер су и у Црној Гори, као и у осталим крајевима Југославије, једино они давали отпор реакцији и диктатури. Све грађанске партије погнале су главу пред реакцијом и престале са активношћу, па и федералисти у Црној Гори, који су претендовали да стоје на челу маса у борби за национална права Црногораца. „Од 6 јануарске диктатуре — каже се у извјештају ПК од 2 XI 1935 — тај покрет се је разбио и претстављао разбијену војску, чији су вође дезертирали у наручје пензија, бенефиција и тихе ликвидације. Масе „зеленаша“ остављене су саме себи уз слабе личне везе којег главешине који је, ако је могао, гледао да бремза борбу тих маса“.

Али због прогона којима су били изложени комунисти, и њихова активност била је сведена на минимум. Томе је допринио и опортунизам и недораслост руководства, које је било избрано на III партијској конференцији 1929 године. Али и поред тога, у врло тешким условима израста низ млађих партијских кадрова, који су и у најтежим данима остали вјерни Партији. Ту се нарочито истичу црногорски студенти. Они су много допринијели да се рад Партије, већ од краја 1931, почне помало обнављати, тако да се током 1932, 1933 и 1934 изводи низ значајних акција, да би већ током 1935 и 1936 Партија била у стању да мобилише и поведе у најтеже окршаје са реакцијом

¹) „Зета“, бр. 8, 13 VI 1930.

²) Исто, бр. 36, 4 IX 1932; бр. 9, 4 III 1934; „Слободна мисао“, 17 IX 1933.

хиљаде и хиљаде Црногораца (напр. фебруарске демонстрације 1935 и Белведерски догађај 26 јуна 1936).

Крајем 1931 обнавља свој рад Покрајински комитет. Ускоро долази до обнављања организација и њиховог повезивања у појединим градовима Црне Горе. Тако већ Партија руководи великим демонстрацијама које су избиле у првој половини 1932 год. у Никшићу и Цетињу. У Никшићу је дошло до сукоба демонстраната и жандарма, па је том приликом било рањених и на једној и на другој страни. Демонстрације су изведене под паролама борбе против диктатуре³. Врло значајну улогу у овим демонстрацијама, као и у онима на Цетињу од 23 маја, одиграли су протјерани студенти комунисти. То наглашава и бан Зетске Бановине у свом извјештају министру унутрашњих послова од 28 V 1932, у коме каже:

„Пре свега о узроцима ових нередa могу апсолутно сигурно тврдити да су повода дали једино протерани студенти. Они су отпочели демонстрације и у Никшићу и на Цетињу. Да није било тих студената не би се уопште ништа догодило. Ја сам још онда када су ови студенти допраћени овамо упозорио Министарство на то да је врло незгодно и неупутно да се ови студенти шаљу својим кућама да ту даље агитују и шире њихово уображено незадовољство у породици, братству и племену“⁴

У овим демонстрацијама на Цетињу, према полицијским извјештајима, учествовало је до 200 људи, који су узвикивали: „Доље убице“ и сл. Због учешћа у овим демонстрацијама ухапшено је 27 особа и кажњено до 5 дана затвора.⁵

Ове демонстрације су избиле поводом доласка у Црну Гору неких министара, претседника Народне скупштине, сенатора и народних посланика. Поводом њиховог доласка Партија је издала летак у коме је раскринкавала ове политичаре,⁶ а који је у исто вријеме значио и позив на демонстрације против њих.

И поводом 1. маја 1932 осјетила се активност комуниста. По цијелој Црној Гори био је растурен првомајски проглас ЦК КПЈ. Тако су напр. у Цетињу, ноћу између 24 и 25 априла, на четири телеграфско-телефонска стуба били окачени ови леци.⁷

Ове 1932 године, долази и до оживљавања рада међу омладином. Почине организовање студентских удружења, која су играла значајну улогу у политичком раду међу омладином. Тако су подгорички студенти формирали своје удружење крајем фебруара или почетком марта 1932 године.⁸ Цетињски гимназијал-

³) Блажо Јовановић, Извјештај на Оснивачком конгресу КП ЦГ, Цетиње 1948, стр. 12.

⁴) Архив ФНРЈ — фонд М. Стојадиновића, Краљевска банска управа Зетске Бановине, Кабинет, стр. пов., Цетиње, 28 V 1932 — Министру унутрашњих послова.

⁵) Архив ЦК СК ЦГ, 3132, V 2а—5 (32).

⁶) Исто, 7211 III/2—2 (32).

⁷) Исто, 8760 Va—17 (32).

⁸) „Зета“, 21 II и 6 III 1932.

ци су приликом државног празника 1 децембра 1932 демонстрирали и пјевали револуционарне пјесме пред бановим станом и Командом дивизије, због чега је полиција вршила истрагу у гимназији.

Напредна цетињска и подгоричка средњошколска омладина покретала је и издавала своје алманахе. Тако су 1931 цетињски средњошколци издали алманах Нови дани, а 1932 подгорички средњошколци алманах На крчидби. Један од уредника овог алманаха био је и Будо Томовић. Због напредног садржаја алманах је био заплијењен од стране полиције.

Партија је и преко других часописа, који су се онда појављивали успијевала да утиче на литерарно стварање у ондашњој Црној Гори и пропагира своје теоретске и идеолошке ставове. Такав је напр. био часопис Развршје, који је прекинут у Никшићу 1932 године (а сљедећих година Ваљци и Гранич).

Ове, 1932 године, Партија је преко напредних црногорских књижевника приступила теоретском и политичком раскринкавању С. Штедимлије као непријатеља марксизма и револуционарног радничког покрета.

Израз оживљавања партиског рада је и одржавање IV покрајинске конференције, октобра мјесеца 1932 године у Котору, када је изабран и нови Покрајински комитет.

Тако се 1932-га година појављује као значајна прекретница у раду Партије у Црној Гори. Отада Партија постиже све више успјеха, како у организационом сређивању и учвршћивању тако и у раду са масама. Врло значајан успјех у организационом сређивању Партије био је формирање неких окружних комитета током 1933 и 1934 године, који много доприносе даљем раду Партије. То се осјетило кроз низ малих и већих акција које је Партија покренула и организовала (напр. о 1 мају, 1 августу, 7 новембру итд.). Нарочито се посвећује пажња раду у синдикатима, преко којих се Партија повезује са радничким масама. Ово оживљавање рада осјетила је и полиција. Тако у једном извјештају бану Зетске Бановине од септембра 1935 управник полиције са Цетиња каже: „Имао сам част да вас извести, да се у току посљедњих два-три месеца осетило, да су комунистички диспонирани елементи активнији“.⁹

На бази свега тога долази у 1934 години до наглог развитка у раду Партије по свим секторима, тако да 1934-та година претставља нову прекретницу у раду Партије, много значајнију од оне у 1932 г. То се осјетило не само у Црној Гори већ у читавој Југославији. Друг Тито у извјештају на V Конгресу каже: „Партија се тешко опоравља од посљедњег ударца и тек 1934 године почиње опет снажан полет у њеном развоју“.¹⁰ Али

⁹) Архив ЦК СК ЦГ, 3212 V 2а—28 (32).

¹⁰) V Конгрес КПЈ, стр. 47, Култура, Београд 1948.

због неактивности и опортунизма појединих чланова Покрајинског комитета, нијесу постигнути још већи резултати. ПК није био у стању да искористи плимину револуционарног расположења маса која је надлазила, а која је изазвана активношћу комуниста на терену. Напротив, својом неактивношћу и опортунизмом кочио је оживљавање покрета. Са организацијама на терену није имао сталну везу, нити им је пружао потребну помоћ. Због тога у организацијама долази до критике Покрајинског комитета, што се манифестовало и на V покрајинској конференцији, која је одржана септембра 1934 године у Подгорици. У нови Покрајински комитет није изабран ниједан члан старог ПК, неки због тога што то нијесу заслуживали, а неки су то одбили из опортунистичких разлога, бојећи се рада и одговорности. Ни овај нови комитет није био најсрећнијег састава, али захваљујући неуморном раду његовог секретара Николе Лекића, нови ПК је био много активнији и постигао је врло значајне резултате у раду. У извјештају на Оснивачком конгресу КП Црне Горе друг Блажо Јовановић овако је окарактерисао рад овог Комитета.

„Рад новог руководства показао је убрзо нове резултате. То руководство било је активније и са више плана у раду од ранијег руководства. Рад у партиским ћелијама постао је странији, састанци ћелија одржавани су уредније, а помоћ од стране тога руководства свима партиским организацијама била је врло честа и ефикасна. Тако се Партија организационо учвршћивала и продирала је јаче него дотада и у она мјеста гдје раније није било неког њеног већег утицаја.“¹¹

Нови Покрајински комитет посветио је нарочиту бригу организационом сређивању Партије и у том погледу постигао огромне успјехе. Сама чињеница да је до новембра 1935 у Црној Гори било 8 окружних комитета, 20 мјесних комитета и 143 ћелије са 610 чланова Партије, најјасније говори колико су велики успјеси постигнути у организационом сређивању Партије. Успјело се да ћелије и комитети живе нормалним партиским животом. То се огледа и кроз редовно одржавање партиских конференција, на којима се детаљно дискутује о раду и задацима Партије и бирају партиска руководства. Тако је напр. одржана окружна партиска конференција за Никшић у јесен 1934, па поново у новембру 1935.¹² Овако организационо сређена и релативно бројна партиска организација могла је развити успјешан рад у масама и придобити те масе за своју политику. То се најбоље види из многих акција у које су црногорски радници и сељаци на позив Партије ишли крајем 1934 и током 1935, а од којих су неке набројане и у овом извјештају. Ту свакако треба истаћи фебруарске демонстрације 1935 године.

¹¹) Б. Јовановић, Извјештај... стр. 12—13, Цетиње 1948.

¹²) Архив ФНРЈ — фонд М. Стојадиновића — материјали о дубровачкој провали, подаци о ОК Никшић, Дубровник, 24. III 1936.

Покрајински комитет је донио одлуку да се у свим градовима Црне Горе 18 фебруара 1935 одрже протестне демонстрације поводом убиства Мирка Срзентића 1 фебруара 1935 у Београду и хапшења и интернирања црногорских студената. У већини градова Црне Горе дошло је овог дана до акција, али су најзначајније оне које су изведене у Цетињу и Подгорици. У Цетињу су више од два часа вођене праве уличне борбе и том приликом било је на десетине теже и лакше повријеђених жандарма и демонстраната. Полиција и жандармерија нијесу биле у стању да разбију ове демонстрације, па су позвале у помоћ војску, која је изведена из касарни на улицу. У Подгорици је у демонстрацијама узело учешћа неколико хиљада људи. Демонстранти су убили и прегазили једног режимског човјека, који је пуцањем покушао да омете говорника. И овдје је војска била у приправности, како би могла интервенисати у случају потребе. Фебруарске демонстрације 1935 су једна од најзначајнијих акција које је КПЈ извела између два рата у Црној Гори, јер су у једном дану у свим крајевима Црне Горе, на позив Партије, ступиле у акцију хиљаде и хиљаде људи, не презајући ни од најоштријих сукоба са полицијом и жандармеријом. Оне су показале колико је успјеха у раду међу масама Партија постигла. Оне су биле једна велика провјера утицаја Партије на масе. Због тога је и правилно што се овај дан у извјештају назива историским.

Послије демонстрација дошло је до масовног хапшења у Црној Гори. У Цетињу је било ухапшено 125 људи. Ухапшени су малтретирани и дуго држани у затвору, па су ступили у велики штрајк глађу, који полиција није могла сломити, већ је била принуђена да већи број ухапшених пусти, а 32 преда суду.¹³

Поред фебруарских демонстрација, снагу и утицај Партије на масе најбоље показује њена активност на стварању Народног фронта у Црној Гори. Одржани су, нарочито током августа 1935, многи зборови, којима су присуствовале хиљаде и хиљаде Црногораца. На свим овим зборовима су говорили и комунисти и зборови су прихватили резолуције у којима су изнесени политички и економски захтјеви како су их то комунисти формулисали, односно како је одговарало платформи Народног фронта. На тај начин Комунистичка партија у Црној Гори постала је стварни руководилац маса у њиховој борби за политичка, национална и економска права.

И на другим секторима Партија је развила живу активност и постигла значајне резултате, напр. у синдикатима, у раду на селу итд. Партија је посвећивала велику пажњу националном питању, па тај проблем у овом извјештају заузима значајно мјесто. У Црној Гори је постојао велики број, првенствено сељака, национално незадовољних. Ово незадовољство је користила тзв. Федералистичка странка, односно њено буржоаско

¹³) Државни архив — Цетиње.

капитулантско вођство, које је стално кочило и смиривало револуционарно расположење маса. Због тога је један од основних задатака Партије у оној ситуацији био да националну борбу сељачких маса у Црној Гори каналише правим путем и повеже је с револуционарном борбом пролетаријата. Захваљујући правилној политици у националном питању, Партија је успјела да постане стварни вођ црногорског националног покрета.

Нарочито значајни успјеси постигнути су у раду са омладином. Крајем 1934 или почетком 1935 смијењен је стари ПК СКОЈ-а. За руководиоца новог ПК СКОЈ-а дошао је друг Блажо Јовановић, који је ускоро кооптиран и у ПК КПЈ. У овом извјештају се овако оцјењује рад новог руководства СКОЈ-а: „Ново руководство је реорганизовало СКОЈ, повезало организације, одржало покрајинску конференцију и изабрало свој ПК. Тако је рад СКОЈ-а постављен на добру основу. Истина је, није још оно што он може бити код нас усљед скоре обновљености те слабих техничких и финансијских могућности, али је наш напредак на овоме подручју јако уочљив“

ПК СКОЈ-а посветио је пуно пажње организационом сређивању СКОЈ-а. Поред покрајинске, одржане су и окружне конференције СКОЈ-а. Тако је напр. 26 XII 1935 одржана окружна конференција СКОЈ-а за Округ подгорички. Према записнику ове конференције, који је сачуван, види се да су ове конференције темељито и зрело претресале рад и задатке СКОЈ-а.¹⁴

Успјехе у организационом сређивању и развоју СКОЈ-а најбоље илуструју подаци о бројном стању СКОЈ-а. Према полицијским подацима, прикупљеним у дубровачкој провали 1936, осим ПК СКОЈ-а организована су 4 окружна и 83 мјесна комитета, 137 ћелија СКОЈ-а, које су обухватиле 556 чланова, од којих 281 сељака, 144 радника, 117 интелектуалаца и 14 жена.¹

Један од значајнијих успјеха Покрајинског комитета био је издавање његовог илегалног органа, који се звао Удар. Онда се много оскудијевало у политичкој и теоретској литератури. Да би се ублажила ова оскудица покренут је лист, који је куцан на писаћој машини, па је затим умножаван на шапирографу. Заглавље листа је направљено у Београду и послато у Црну Гору. Оно је штампано црвеном бојом. Према неким полицијским извјештајима у вези са провалом у Партији 1936, тираж листа износио је 200 примјерака, а према изјави Коста Ђуфке, онда члана Секретаријата ПК, тираж је био 80 примјерака. Лист се штампао на Цетињу, али вријеме његовог излажења није сигурно утврђено. Према неким изјавама пред полицијом 1936, лист је излазио од августа до децембра 1935. Према другим пак изјавама, он је излазио и почетком 1936 године. Нажалост,

¹⁴) Архив ФНРЈ, фонд М. Стојадиновића.

¹⁵) Исто — Дубровник, 9 V 1936 — Кратак преглед рада и откривених организација КП у Црној Гори.

овај драгоцен извор за изучавање историје наше Партије није сачуван, Досад су, колико нам је познато, сачувани бр. 2 и бр. 5—6, али ни они нијесу читави и јако су оштећени па се ташко читају. Постоји још један, али је он толико оштећен да се не види који је то број, али је извјесно да није ни број 2 ни 5—6. Они се чувају у Историском архиву ЦК СК ЦГ, односно Архиву Историског института НРЦГ. На основу њих се ипак да закључити да је лист излазио једанпут мјесечно и да је почео да излази у јулу 1935, јер је бр. 2, год. I, издат за август мјесец 1935, а двоброј 5—6, год. I, за новембар и децембар 1935 године.

Удар је редовно слат свим партиским организацијама, па је одиграо значајну улогу у теоретском и политичком изграђивању црногорских комуниста.

Ову успјешну активност Партије није могла прекинути ни велика провала, која је почела у марту 1936 и у којој је полиција открила добар број организација у Црној Гори и похапсила неколико стотина чланова Партије. Истина, ово је био озбиљан ударац за Партију, али у претходном раду она је била успоставила тако чврсте везе са масама да их никакви полициски удари нијесу могли више разорити. То нам најбоље потврђује тзв. Белведерски догађај 26 јуна 1936 године, који се десио свега два три мјесеца послје провале. Иако је провалом био паралисан рад многих партиских организација, а у затвору и илегалству било на стотине комуниста, на позив Партије пошло је 26 јуна 1936 год. неколико хиљада Црногораца на Цетиње да протестују против мучења црногорских комуниста у Дубровнику и да траже политичке и националне слободе за црногорски народ. Ни шест убијених и на десетине теже и лакше рањених на Белведеру нијесу уплашили масу и одвојили је од Партије. Напротив, овим злочином полиција је постигла супротно од онога што је жељела, јер је утицај Партије послје овог догађаја још више порастао.

Активност Партије током 1934 и 1935 није се ограничавала само на оно што смо напријед навели. Она је била врло разноврсна и широка. Али пошто је све то, углавном, наведено у извјештају који овдје објављујемо, нема потребе да и ми то наводимо. Извјештај обухвата рад Партије у периоду од једне године, тј. од октобра 1934 до октобра 1935 год. Извјештај у већини случајева само региструје догађаје, јер је ПК слао и посебне извјештаје о појединим догађајима и проблемима, па се у овом извјештају избјегавало њихово понављање. Писан је 2 новембра 1935 и био упућен Земаљском бироу (Зембиљу), чије је сједиште било у Загребу. Њега је написао, приликом посјете Загребу ради повезивања са Земаљским бироом, ондашњи секретар Покрајинског комитета Никола Лекић,¹⁶ чији је псеудоним био „Горанин“ Ускоро послје тога, приликом једне провале у

¹⁶) Погинуо у борби на Пљевљима 1 XII 1941 год.

Загребу, извјештај је пао полицији у руке, па је касније коришћен као докуменат оптужбе, када је суђено црногорским комунистима похапшеним у великој провали марта 1936 год. „Дана 14 новембра 1935 год. — каже се у оптужници — у Загребу је ухапшен сада осуђени Митровић Ђорђе који је био члан „Земаљског бироа“ КПЈ или скраћено „Зембиља“ Том приликом код њега је била једна ташна, која је имала тајну преграду и у којој је пронађен разни материјал који се је односио на рад „Зембиља“ и везе његове са ЦК КПЈ и са ПК КПЈ у земљи и рад ових комитета. Између осталог пронађен је и извјештај „Зембиљу“ о стању и раду комунистичке партије на подручју комитета КПЈ за Црну Гору и Приморје“.¹⁷ Отуда се он и нашао у архиви Милана Стојадиновића, заједно са осталим документима који се односе на провалу из 1936. Тај архивски фонд Милана Стојадиновића данас се чува у Државној архиви ФНРЈ у Београду, па се ту налази и овај извјештај, односно његов полицијски препис, чију фотокопију посједује и Архив Историског института НРЦГ. Извјештај гласи:

„ИЗВЈЕШТАЈ ЗЕМБИЉУ“

о стању и раду партије на подручју ПК КПЈ за Црну Гору и Приморје.¹⁸

Код преузимања функције П. К. у септембру 1934 године стање партије није било ни најмање завидно, организације по градовима које су по негдје задирале и на село нијесу биле постављене на здраве основе, није се правилно проводила партијска линија (потпуности) а што је најгоре постојала је неповезаност мјесних организација са ПК уз недостатак контроле и инструктаже од стране ПК. Разлога због којих се је покрет посматрајући га у целини налазио у једном мртвилу има много, у што се сада не упуштамо него то само констатирамо, допуњујући то са чињеницама да је у септембру одржана покрајинска конференција¹⁹ на којој је изабран садањи ПК добра слика и илустрација ондашњег стања партије (конференција није успјела

¹⁷) Архив ЦК СК ЦГ, 7406, V 3—6 (36).

* Извјештај се објављује према његовом полицијском препису. Пошто у том препису има пуно штампарских и других грешака, неке мање и лако уочљиве грешке смо исправили (напр. Груничка нахија исправили смо у Црмничка нахија; Ср. Гора у Цр. Гора итд.). Веће грешке нијесмо исправљали, већ смо у угластим заградама дали текст који по нашем мишљењу одговара оригиналу.

¹⁸) Интересантно је да се ПК овдје зове „ПК КПЈ за Црну Гору и Приморје“, а познато је да је онда ПК био за Црну Гору, Воку, Санџак, Косово и Метохију. а термин „Приморје“ се скоро не сусреће.

¹⁹) Ради се о V Покрајинској конференцији, која је одржана у Подгорици 1934 г.. Овдје се каже да је конференција одржана у септембру а у низу других докумената се наводи октобар као мјесец када је одржана конференција.

да расправи ниједно организационо ни политичко питање, многи важни функционери су били отсутни и резолуција није никаква доношена. Приказ конференције у Јелкином²⁰ реферату Ц. К. само је површан).

Наш форум ПК, нов и не баш најсрећније склопљен,²¹ нашао се је пред много задаћа, у једном тешком положају. Одмах смо прешли на студирање ситуације, те се свим силама зажелели да наш покрет уредимо, бољшевизирамо и поведемо напред. Ма да, због оваквог састава нашег форума и неједнаке активности свих чланова форума и физичке немогућности да у овом кратком времену обухватимо, средимо и каналишемо све ствари, оставили смо много што шта несвршеним и отвореним. Ипак, наша настојања и наши напори нијесу остали без успјеха. Зато ћемо изнијети наш рад по овим питањима, указујући на то што смо урадили и какво је данашње стање.

Организационо питање

Чим смо преузели ПС²² обишли смо главне мјесне организације и одржали састанке са форумима. При томе смо расправили главна питања и уредили везе. Констатирали смо не само слабу иницијативу и руководећу способност парт. форума него још слабији и неправилнији рад парт. ћелија. Утврдили смо да су и наши подаци о статистици партије нетачни. (У неком мјесту партије (парт. ћелије) нијесу радиле, у другом чланови форума, обично наименовани *нијесу имали међусобног контакта* итд.). Захтијевали смо и помогли смо да се проведе реорганизација форума и увлачење младих и жилавијих другова за иницијативу, одговорност за рад, затим активизацију ћелија, постављајући тежиште њиховог рада на практичним питањима и рад са масама, учвршћивањем конспирације, дисциплине итд. Курс реорганизације и бољшевизације, те појачаног рада међу масама, што смо нарочито форсирали послѣје одржане земаљске партијске конференције, дошао је скоро до изражаја у низу економских акција које су биле претеча оног, рекли би, за нашу партију у Црној Гори историјског 18 фебруара када смо у неколико мјеста провели протестне митинге и демонстрације. На акцијама и у акцијама смо се учвршћивали, реорганизирали и бољшевизирали. У акцијама смо се повезивали с масама и по-

²⁰) Псеудоним Адолфа Мука, онда члана ЦК КПЈ.

²¹) Избор чланова Покрајинског комитета зависио је умногоме и од сједишта ПК. До V Покрајинске конференције сједиште ПК било је стално у Подгорици, а тада је прешло у Цетиње. С обзиром да се у оним условима чланови ПК нијесу могли слободно селити у мјесто гдје је било сједиште ПК, то се обично секретаријат ПК бирао од другова који су стално живјели у мјесту гдје је било сједиште ПК. Тако су и овом приликом Секретаријат ПК сачињавала три друга који су стално живјели на Цетињу.

²²) Покрајински секретаријат.

стали важан фактор и вођ. црногорских радних маса за социјално [национално] ослобођење. На акцијама смо добили нашу снагу и даље смо с њима продужили. Зато је организационо учвршћивање и проширивање организације пошло напред. Наравно да у том корачању напријед имамо много болести пораста да преболимо, што долази због многих наших недостатака у техници, литератури, финансијама и т. д. о чему ћемо даље говорити, али је факат да организационо добро напредујемо. Од прошле године ми смо добили масовне организације у нашим главним окрузима (О. К. Цетиње, Подгорица, Никшић) уз сасвим нове и большевички организоване организације као Беране, Улцињ, Колашин, са којим се прошле године [није] имало никакве везе. С тога статистика наше партије изгледа овако: 8 ОК, 20 МК, 143 ћелије, 610 чланова. Од овог броја чланства отпада око 430 на сељаке, 125 на раднике, 41 интелектуалац и 12 женских те у процентима око 70% сељака, 21% радника, 7% интелектуалаца и 2% жена. Наравно, да нас овај напредак и пораст ни најмање не опсеђује да видимо баш по питању организационом многе недостатке и нужности њиховог уклањања и придобијања на многа мјеста где још и нијесмо доспјели да продремо.

Синдикални рад

Код нас нема великих предузећа па према томе нити индустријског пролетеријата у већем броју. Радништво је већином занатлијско по градовима. То радништво је расцјепкано на много бранжа. Зато је рад за синдикално организовање доста скучен јер је овај терен код нас доста узак, те синдикати не могу бити шире и масовне организације, и поред оваквих услова уз које би смо додали и велику незапосленост и слабу могућност уплаћивања улога, ми смо питање с индустријског [синдикалног] рада, те организирање синдиката и рада у њима поставили на важно мјесто. По општим директивама, а имајући у виду локалне прилике ми смо форсирали синдикални рад. Неке смо синдикате основали, неке обновили, а неке активизирали. У постојећим синдикатима имадемо потпуно наш утицај и спроводимо нашу политику. У задње вријеме вршимо припреме за оснивање синдиката у мјестима гдје има и мало услова, и ако се показује да УРСС, на кога се обраћају наши синдикалисти не жури са предусретљивошћу да пошаље потребни организациони материјал. Синдикати и њихови међуструковни одбори у Цетињу и Подгорици одржавали су неколико пута успјеле зборове радника а такође и повјеренства у Никшићу и Беранима. У Цет. Под. [Цетињу и Подгорици] прошле зиме вођене су акције незапослених на иницијативу синдиката. Организационо стање било би овако: Цетиње, 6 синдиката са 81 чланом (унутра 7 партијаца), Подгорица 7 синдиката од којих има сваки по 30—35 чланова, Котор ранији синдикат у склопу ОРС-а распуштен те се врши

ново организовање, Беране за организовање уписало се их је 37. За организовање има услова у Пећи, Бару и Улцињу па не се и тамо томе приступити. У задње вријеме имали смо покрет бријача (око 15) на Цетињу који су успјели да и под пријетњом штрајка закључе колективни уговор, док су столари у Подгорици ступили у штрајк (око 35) који још траје. Дакле терен за синд. рад код нас није широк али му посвећујемо нужну пажњу.

Национално питање

Национално питање у Цр. Гори носи обиљежје изразите специфичности и извјесне замршености како по томе што се оно неједнако поставља у свим крајевима Цр. Горе (а понегдје никако) тако и по томе што су носиоци овога питања односно покрета националних незадовољника преживјели једну чудну дијалектику. Не можемо претендирати на то да у оквиру овог кратког реферата изнесемо и дубље зађемо у то питање него ћемо из основне констатације изнијети само оно што смо по томе радили. Одмах ћемо рећи да се федералистичком покрету, као носиоцу тог питања, задњих година а ни још данас (ако се он не би обновио а то ће ићи тешко) не може дати нити смо му дали, ону важност коју би он требао да игра обзиром да је он и ако са револуционарног гледишта, мртво рођени наставак једног револуционарног покрета који је дао овакав снажан отпор србијанској окупацији Цр. Горе 1918. Од 6 јануарске диктатуре тај покрет се је разбио и претстављао разбијену војску чије су вође дезертирале у наручје пензија, бенефиција и тихе ликвидације. Масе „зеленаша“ остављене су саме себе уз слабе личне везе којег главешине који је ако је могао, гледао да бремза борбу тих маса. Ми смо од прије двије године озбиљно приступали том питању по упутствима и тражењима општих партијских директива па смо ускоро увидјели раздвајући појам водства од појма маса наравно да је ова свијест имала своје порођајне муке, тако и данас тешко то схватају (увидјели да рад по овом питању практички значи хватање веза и стварање савеза са националним незадовољницима (зеленашима) а то опет у заједници са [заједничким] борбама и акцијама. У нашим стварима, претежно лецима које смо од тога времена писали ми смо увијек истицали националне пароле (Национално ослобођење Цр. Горе, самоопредјељење до отцепљења, радничке сељачке републике Цр. Горе и тд.) што је имало добродјелу одјека и утицаја на масе нацио. незадовољника и револуционара. У многим економским и политичким акцијама они су с нама судјеловали и ми смо успјели да многе претопимо у комунисте (нарочито омладину) а код других да стекнемо симпатију. Многи федералисти данас кажу нама да смо им ми ближи него њихове жртве (?) водство. Али у ново створеној ситуацији, у задње вријеме послје петемајских избора федералистичке вође покушавају да се ре-

хабилитују међу масама и да парирају наш утицај и рад. Љубо-морни на наш рад и успјех нарочито на наше револуционарно претстављање тог питања и позивање маса да се под барјак националног ослобођења не уврштавају само зеленаши (они који су [се] у националној револуцији 1918 борили за самосталну Цр. Гору) него и бјелаши (они који су се борили за уједињење) који великим дијелом нијесу корумпирани увиђају да су били заведени србијанском империјалистичком политиком. Зато су се федералисти почели окупљати и обнављати везе претпрошлог (?) [прошлог] љета ми смо поред рада оздо понудили њиховом водству, сагласно садашњој ситуацији, сарадњу на „Црногорском народном фронту слободе“ тражећи да се он оствари путем заједничких јавних иступа и зборова. Послије неких одржаних зборова гдје смо пактирала са земљорадницима и претставницима демократа они су нам бремзали одржање бановинског збора у Подгорици и одустали од сваке наше сарадње у акцијама. Ипак смо неке везе били успоставили привукли их макар на начелно одобрење идеје Црн. Нар. Фрон. сл., па је скоро и то распршено доласком Др. С. Дрљевића који [је] са њима одржао конференцију и основао сељачку федералистичку странку, односно неколико њених одбора. Он је при томе повео једну контрагитацију наспрама нама служећи се разним триковима и подвалама. Али њему, ни њима неће бити лако остваривање њихових жеља. Нападима на нас и борбом с нама они много губе а нас само стављају, обзиром на садашњу ситуацију у један деликатан положај да будемо скрајње еластични и пронађемо најбољу тактичку линију за постављање и рад по нац. питању у Цр. Гори саобразно садашњим приликама.

Рад на селу

Пошто су објективни услови повољни јер је у огромној већини ситни посјед, те је сељак осиромашео и презадужен је, рад на селу добро напредује нарочито тамо гдје су „зеленаши“ којима се лакше прилази са гледишта националног питања. Рад на селу је специјално тежак, због слабог освјешћавања сељака нарочито оних удаљених крајева гдје сељаци живе једним примитивним и патријархалним животом. Ипак смо направили велики продор на селу што се види и из статистике, а то јест наш најшири терен рада. Нарочито имадемо успјеха међу сеоском омладином по селима која су ближа и имаду сталан контакт с градом. Тежиште рада наших сеоских организација поставили смо на припремање вођења економских борби сељака. У том правцу смо успјели да проведемо неколико борби против кулука и егзекутора, борбу за риболов на Скад. Језеру и т. д. Ове су се борбе развијале у сукобу с властима што је нарочито добро утицало на развијање свијести код сељака. Економска питања која највише интересују сељаке су различита, јер се

на једном мјесту истиче једно јаче док у другом друго, према чему и спроводимо наш рад. Поред борбе против кулука и пореза и даље ћемо наставити локалне економске борбе као оне за риболове (племенска комуница) на језеру, за слободну садњу и бољи откуп дувана, за слободну испашу и горосјечу, и т. д. Обзиром на садашње биједно стање села и глад који ће ускоро завладати тражит ћемо отварање јавних радова и помоћ и исхрану гладнима. У том правцу сазријева идеја похода гладних које ћемо изгледа врло масовно моћи организирати. Читав овај рад по економским питањима на селу повезујемо са нашим садањим политичким радом и стварањем Народног фронта и јачањем учвршћивањем наших партијских организација.

Црвена помоћ

Црвена помоћ није постојала раније као засебна организација него је ове послове водила партија. Прошле године отпочело се са оснивањем мјесних одбора Ц. П. како би се ускоро формирала ова ванпартијска организација што је и услиједило и одређено од стране Јосипа²³ који је на том послу радио. ЦП има своје тешкоће јер је прикупљање новаца могуће само мјестимично, а сем тога она се није још акционо оснажила да би у масовним акцијама тежњама заузела своје мјесто и тако постала масовна и јака. ЦП је формирана у свим мјестима. Наши комитети помажу и формирају њен рад. О свему томе сигурно извјештава и извјештаваће њихов форум ПК ЦП.²⁴

СКОЈ

СКОЈ је прошле године постојао као посебна организација са својим форумима и ПК али то само формално. Његови форуми нијесу имали самоиницијативу него су били обични прикључци партијских форума. Настојали смо ускоро да оживимо рад СКОЈ-а и проведемо реорганизацију. Према наложима нашег делегата са земаљ. конференције²⁵ ми смо одмах смијенили старо руководство СКОЈ-а ПК и ПС²⁶ са новим привременим руководством у које смо поставили Милојка,²⁷ млађег човека, мада је ЦК тражио именовање Аровског²⁸ за ту функцију. Ново руководство је реорганизовало СКОЈ повезало организа-

²³) Није нам засада познато чији је то псеудон

²⁴) Покрајински комитет Црвене помоћи.

²⁵) Ради се о IV Земаљској конференцији Комунистичке партије Југославије, која је одржана у децембру 1934 године у Љубљани. Према усмном саопштењу Коста Ђуфке аутору ових редака, црногорски делегат на овој конференцији био је Ристо Лекић. Погинуо 14 VI 1943 године. Проглашен за народног хероја.

²⁶) Покрајински комитет и Покрај

²⁷) Влажо Јовановић.

²⁸) Засада не знамо чији је то псеудоним.

ције, одржало покрај. конференцију²⁹ и изабрало свој ПК. Тако је рад СКОЈ-а постављен на добру основу. Истина је, није још оно што он може бити код нас услед скоре обновљености те слабих техничких и финансијских могућности али је наш напредак на овом подручју јако уочљив. Штета је што њихово руководство није у истом мјесту гдје је сједиште нашег ПК³⁰ па међу нама нема чешћег контакта и потребне координације. Гледаћемо ускоро да и ово питање решимо. На питање СКОЈ-а његовог развоја и рада те његових потреба, општијерније се не задржавамо јер о томе сигурно, редовно извјештава његов форум ПК.

Акције

Полажући тежиште нашег рада и бољшевизације партије на акцијама и организацији масовних борби, имали смо добрих резултата и много акција. Раније акције, од прошле зиме, само ћемо споменути јер смо о њима у своје вријеме извјештавали. У прво вријеме имали смо неколико важних економских акција које су имале и политички карактер. То су биле масовне борбе сељака против егзекутора и кулука нарочито у Црмничкој и Ријечкој нахији гдје ми иначе имамо масовне организације. Врло значајна је била акција и борба за риболове на Скад. Језеру у које смо поменули [покренули] племе Цеклин истичући паролу „Риболови ловцима“. Наиме ови риболови су племенска комуница али с њиме управљају разни корупционаши и додвориоци власти (фашисти, корупционисти) и тако пљачкају то племенско благо. Наша организација је повела масу, збацила стару управу и изабрала нову управу од самих ловаца из народа. Овдје је било и сукоба са жандармима и отимања мрежа од старих управитеља. Чак је и бан интервенисао али без успјеха.³¹ Зимус смо још имали похода и акције незапослених у Подгорици, Никишићу и Цетињу да наскоро затим поведемо важне политичке акције 18 фебруара т. ј. протестне митинге и демонстрације у Цетињу, Подгорици и Улцињу поводом погибије М. Срзентића. О овим акцијама смо у своје вријеме опширно извјештавали зато ћемо овде само рећи да оне код нас претстављају историски датум кад је наша партија могла јединствено и снажно да у неколико мјеста, под врло тешким условима фашист. режима проведе комунистичке зборове и демонстрације. Послије тога наступио је рад за 5 мајске изборе са којима се [не] можемо нарочито похвалити. Ту је наступила она позната конфузија због слабих директива, закашњењем и слабих веза, неодређеног држања од почетка итд. о чему је пленум ЦК и наш пленум ПК

²⁹) Покрајинска конференција СКОЈ-а одржана је 19 маја 1935 го-

³⁰) Сједиште ПК КПЈ било је у Цетињу, а ПК СКОЈ-а у Подгорици.

³¹) Види у овом броју часописа: Јанко Лопичић: „Борба КП за Цеклинске риболове“.

дао своју ријеч. Ипак смо изборе искористили на неке акције и манифестације и демонстрације у Никшићу и Вирпазару ђе смо опозициону масу растјеривали (?) [распаљивали] нашим паролама. Послије извесног застоја и раучишћавања послије изборне ситуације у листној сезони имали смо много крупних акција. Најприје би споменули радничке зборове организоване од стране синдиката на Цетињу, Подгорици и Никшићу на којима је реферисано отворено и донесене резолуције по питању слободних избора за радничке самоуправе и за јединство синдикалне радничке класе. На Цетињском збору који је одржан око 1/VIII одржан је оштар говор против рата и фашизма тако да су присутни преко 200 радника хтјели да демонстрирају на улици али су их наши задржали да би очували легалност синдиката. Никшићки збор радника, пошто је одржан касније, популарисао је идеју Јед. Радничке странке. И Подгорички и Никшићки били су добро посећени. Акција и прослава 1 августа апсолутно се добро осјетила у манифестацијама на радничком збору на Цетињу, нашим демонстрацијама око 200 радника у Подгорици, антифашистичком говору на збору опозиције у Никшићу, студентској забави у Колашину која се је претворила у демонстрацију против фашизма, антифашистичким говорима и демонстрацијама на народним забавама на планинама Комови, Лукавица и Шишко крај Берана. Затим смо имали демонстрацију против њемачких студената хитлероваца у Пећи и једну врло важну демонстрацију у Вирпазару која је јако одјекнула у свим нашим крајевима. Било је то 9. VIII када је био пазарни дан у Вирпазару, кад су финанси ухватили једног сељака шверцера и одвели у финансијску контролу да га туку. Наши су организовали масу за ослобођење ухапшеног. Маса је под водством нашим убрзо провалила у зграду, пограбила финанси, помлатила их, отела им и поломила оружје. Ослободивши ухапшеног маса је демонстрирала док су жандарми побегли, те се акција завршила антифашистичким говором једног студента.³² Имали смо важне акције у Беранама приликом аеромитинга кад смо разбацивали летке међу масом и организовали сељаке из 4 села да извојују оштету за ливаде које су им оштећене аеромитингом. Овдје је било још интервенција приликом хапшења неких другова, који су млађени али нису ништа одали. Затим је био један ђачки штрајк и мале демонстрације родитеља. У ово време радили смо и суделовали на организационом (?) [опозиционом] збору у Никшићу³³ гдје смо пактирали са земљорадницима и у нашим говорима бацили у засјенак земљорадничке демагоге, а затим дали преко наших парола. тон и правац

³²) Види у овом броју часописа: Гојко Вукмановић: „Неколико акција комуниста у Црмници (1932—1937)“.

³³) Овај збор је одржан 5 августа 1935. Уиме комуниста говорили су Бранко Драшковић и Љубо Вушовић. Од стране ПК за одржавање збора био је задужен друг Саво Брковић.

расположењу маса. Парирајући тежњу земљорадничких вођа да збор буде манифестација њихове странке ми смо оштрим иступом окренули га у правцу остваривања Нар. Фронта. Даље смо суделовали на зборовима у Бару и Вирпазару.³⁴ Нарочито је збор у Вирпазару колосално успио те је он по приредби и извођењу био потпуно наш збор ма да је његов заказивач био независни демократ Никола Ђоновић. Маса је била нарочито распаљена нашим говорником нашим паролама и најзад црног. ратним борајцима који се тада први пут појавише послје толико година. Што је нарочито важно на збору је изабран Црмнички одбор. Црног. Народног Фронта Слободе. Имали смо још мање и непријављене зборове као у Грахову, Драгарима и централни збор црногорске опозиције у Подгорици на које смо цијело љето радили, није се могао одржати због немогућности споразума између опозиционих странака нарочито федералиста и демократа. Цетињски збор на којему смо хтјели да изађемо са демократима и с којима смо склопили споразум, припремили збор и исти објавили, био је полициски забрањен. Зборови су код нас од велике важности за освјешћавање маса а нарочито на њима узима маха. (?) Сем тога преко њих даје нам се могућност остваривања Народ. Фронта, па је велика штета што нам их забрањују па ћемо морати тражити друге могућности. У најновије вријеме имали смо демонстрација у Подгорици приликом доласка Стојадиновића која је проведена са захтевима Народ. Фронта (На Цетињу и околини било је превентивно хапшење свих компромитованих). Ова демонстрација због које је било око 50 ухапшених је добро одјекнула и имала је ефекта. У најскорије вријеме имали смо покрете шегрта и демонстрацију у Подгорици такође и сами штрај столара у истом мјесту.

Политичко струјање

Кад говоримо о политичком струјању у Цр. Гори морамо истаћи да сем нашег рада у масама, за сада покушавају и федералисти и друге странке [да се] што боље пласирају. Федералисти имају својих пристања у ОК Цетиње ОКР Подгорица ОК Бар а такође дијелом Никшића и Колацина. Као што смо споменули њихов покрет је врло лабав и без неке здраве идеологије. Земљорадници имају један дио мада [маса] у Окр. Никшића док демократи не претстављају много са својим групама по варошима и slabим утицајем извјесних личности у ширину сеоску масу. Код нас је врло упадљива чињеница да масе често не иду за одређеном идеологијом и програмом ове или оне странке колико за личношћу неког политичара са којим

³⁴) Збор у Бару одржан је средином августа 1935, а у Вирпазару 23 августа 1935. Уиме комуниста у Бару је говорио Бошко Стругар, а у Вирпазару Светозар Вукмановић.

они имају, пријатељске, личне и племенске везе. Зато се и дешава код нас често [да] фашисти и њихов режим добије пристаје, (гласаче и тд). Што властодршци купе и корумпирају поједину личност која имаде везе с масама и тако добије и те масе. Али то ће ићи све теже кад ми продремо и на она мјеста која су од нас још нетакнута. Зато ми данас стално истичемо и нудимо сарадњу опозиционим странкама на Народном Фронту преко којег хоћемо да доспијемо до најширих и од нас најдањих маса.

Наше потребе

Ми имамо много питања и неријешених проблема која спутавају наш рад, а које треба што скорије ријешити. 1) Питање кадра се поставља код нас у највећој мјери, јер обзиром на наш пораст организација, нарочито у селу потребно нам је много више парт. функционаша и способних руководиоца. 2) Ми се боримо са несавладивим финансијским тешкоћама и чланарина се купи врло мизерно и то недостаје ни за потребе МК. Многи ОК да би могли функционисати, а нарочито извођење акција морамо ми (ПК) финансијски помагати. 3) Техничке су потребе огромне. Ми смо успјели само да новчано помогнемо СКОЈ и један МК за набаву техничких средстава, док смо једном ОК купили машину а другима шапилографе. Наравно да је то јако мало. 4) Питање литературе нас јако мучи јер ми обично добијамо пошिल्ке само једном годишње и то у незнатној мјери, и ако издајемо наш илегални лист као орган ПК.³⁵ Ипак недостатак и глад за литературом осјећа се код свих организација. 5) Везе и контакт са Законом сад Зембиљем морао би бити бољи а често и лични ради бољег споразумијевања. Узајамне посјете су неопходно потребне нама ради контроле и упознавања наших прилика итд.

ПРИМЈЕДБА

Овај извјештај сачињен је на брзину приликом посјете и везивања са Зембиљом, па ће ЦК ускоро, последије одржавања наше конференције добити од ПК још подробнији и тачнији извјештај.

2. XI. 1935

За ПК Ц. Г
Горанин“

Димо Вујовић

³⁵) „Удар“, јесечни орган ПК.